

„Kresy Wschodnie pod okupacją sowiecką 1939–1941; stosunki ukraińsko-polsko-żydowskie, życie społeczne i wzajemne relacje”

Międzynarodowa Konferencja Naukowa zorganizowana przez Centrum Badań nad Zagładą Żydów IFiS PAN oraz „Tkuma” („Renaissance”) All-Ukrainian Center for Holocaust Studies 17–20 czerwca 2007 we Lwowie.

Polsko-ukraińskie obszary badawcze

Wymiana naukowa i współpraca pomiędzy ukraińskimi a polskimi badaczami zajmującymi się tematyką drugiej wojny światowej, w tym zwłaszcza Zagładą Żydów, nie może niestety pochwalić się długą tradycją. Zapewne miały na to wpływ wzajemne resentymenty, jak i zaszłości poprzednich kilkudziesięciu lat, kiedy taka wymiana odbywać mogła się tylko na poziomie koncesjonowanym, i to zaledwie w wymiarze ściśle określonym przez partyjnych demiurgów. Jakakolwiek otwarta refleksja nad trudnymi tematami wspólnego losu w takich warunkach nie była możliwa. Dostrzegając ten problem, a jednocześnie odczuwając brak partnerów w dyskusji Centrum Badań nad Zagładą Żydów IFiS PAN podjęło próbę zmiany tego stanu rzeczy. Przełomem okazała się konferencja poświęcona zagadnieniom Zagłady, która w lipcu 2006 roku odbyła się w Rydze. Doszło tam do nawiązania obiecujących kontaktów pomiędzy Centrum a przedstawicielami „Tkuma” Center z Dniepropietrowska. Patronem owej współpracy był prof. Aharon Weiss (AJDC Jerozolima), który podobnie jak strona polska i ukraińska zauważył palącą potrzebę jej nawiązania – a co ważniejsze – rozpoczęcia wzajemnej wymiany myśli i naukowej dyskusji. Spotkania pomiędzy stroną polską a ukraińską wskazały na konieczność wspólnego przepracowania wielu zagadnień, które dla obu partnerów stanowią ważne zagadnienie badawcze, a nie były dotychczas przedmiotem międzynarodowej konfrontacji. Stąd był już tylko krok do opracowania koncepcji organizacji serii konferencji, które pozwoliłyby badaczom polskim, ukraińskim, a także żydowskim na spotkanie i wymianę doświadczeń, wyników badań oraz przedyskutowanie tzw. trudnych pytań. Założeniem, które legło u podstaw tej koncepcji, była chęć wypełnienia wielu luk w polskiej i ukraińskiej historiografii oraz próba stworzenia platformy wymiany naukowo-badawczej. Pierwszym z serii zaplanowanych przedsięwzięć naukowych była właśnie zorganizowana przy wsparciu Task Force for International Coopera-

tion on Holocaust Education Remembrance and Research konferencja „Kresy Wschodnie pod okupacją sowiecką 1939–1941; stosunki ukraińsko-polsko-żydowskie, życie społeczne i wzajemne relacje”.

Naukowcy z Ukrainy, Polski oraz Izraela spotkali się we Lwowie, aby dyskutować nad zagadnieniami rzadko poruszonymi dotychczas na międzynarodowych konferencjach. W sześciu sesjach plenarnych, panelowej dyskusji okrągłego stołu, a także spotkaniach podsumowujących, zebranych przyszło się zmierzyć między innymi z problematyką stosunków społecznych i politycznych, życia codziennego, religijności, kolaboracji z władzą w różnych formach i emanacjach na polsko-ukraińskim pograniczu w okresie rządów sowieckich. Już sam tytuł konferencji i dyskusje, zrodzone przez problemy z jego tłumaczeniem, a także geograficzne zakreślenie tematu oraz jego chronologia wskazały, że wokół zagadnień, które miały być poruszane na tym spotkaniu, narosło wiele kontrowersji i nieporozumień wymagających rzeczowego rozważenia. Zarówno przekrój prezentowanych zagadnień, jak i wielość ujęć badawczych, nadały konferencji charakter komparatystyczny oraz interdyscyplinarny.

Spotkanie otworzył referat **dr. hab. Andrzeja Żbikowskiego** pt. *Ciężkie życie codzienne. Stosunki polsko-żydowskie na Ukrainie Zachodniej (polskich Kresach Wschodnich) w czasie okupacji sowieckiej 1939–1941*, analizujący zmiany zachodzące w życiu codziennym i społecznym ludności żydowskiej, a także jej stosunek do upadającego państwa polskiego oraz nowej władzy. Na podkreślenie zasługuje zwrócenie przez autora uwagi na zagadnienie szerokiego spektrum owych postaw, znacznie wykraczającego poza ogólnie przyjęty i stereotypowo utrwalony obraz bram powitalnych i masowego poparcia. **Prof. Ganna Kapustian** w wystąpieniu *Deportacja polskich osadników z Zachodniej Ukrainy (1939–1941)* wskazała na opresywny charakter nowego reżimu, który do 1940 roku wysiedlił z zajętych terenów niemal 140 000 Polaków. Referentka zwróciła szczególną uwagę na dwa aspekty polityki wysiedleń: rozdzielanie rodzin oraz podsycanie lokalnych waśni na tle narodowościowym dla realizacji represji przeciwko polskim osadnikom. **Dr Faina Vinakurova**, w oparciu o rozległą kwerendę źródłową, zaprezentowała referat zatytułowany *Dokumenty na temat losów Żydów – obywateli polskich w kontekście stosunków międzynarodowych na pograniczu polsko-ukraińskim (1939–1941)*. Analizując sytuację ludności żydowskiej w kontekście sowietyzacji społeczeństwa, zwróciła uwagę na paradoks: represje i deportacje dotyczące Żydów odmawiających przyjęcia sowieckiego obywatelstwa (bądź w inny sposób nie przystających do radzieckiego modelu życia społecznego) pozwoliły im przeżyć wojnę, podczas gdy większość tych, którzy ich uniknęli, zginęła.

W kolejnej sesji **prof. Igor Andrukiv** w referacie pt. *Metody sowieckich represji oraz ich konsekwencje na Przykarpaciu w latach 1939–1941. Aspekty historyczny i politologiczny* pokazał, jak system sowiecki narzucił na istniejącą wielonarodową siatkę społeczną struktury obce dla społeczeństwa Zachodniej Ukrainy. Autor podkreślił także sprzeczności w postępowaniu władz wobec poszczególnych grup narodowościowych, prowadzące od nieporozumień do represji. Jak zauważył, populacja regionu Zachodniej Ukrainy została zredukowana o około 400 000 ludzi podlegających rozmaitym represjom, około 20 000–25 000 zostało zgładzonych. Nie pozostało to bez wpływu na przebieg wypadków w okresie okupacji niemieckiej, a także kształtowanie się ukra-

ińskiego ruchu narodowego. W kolejnym referacie **dr hab. Grzegorz Hryciuk**, kontynuując rozważania poprzednika, skupił się na zagadnieniach *Życia codziennego we Lwowie w latach 1939-1941 oraz wzajemnych relacjach Polaków, Żydów i Ukraińców pod okupacją sowiecką*. Referent zwrócił szczególną uwagę na specyfikę miasta, które w zamierzeniach władz sowieckich miało stanowić swego rodzaju przyczółek ZSRR, pozytywnie oddziałującą forpocztę systemu radzieckiego na zachodnich rubieżach. Autor referatu podkreślał znaczące różnice w traktowaniu poszczególnych grup narodowościowych przez aparat sowiecki, który mimo deklarowanego egalitaryzmu przypisywał im w różnych okresach różne role. W stosunku do Polaków od odsuwania i represji do propozycji ograniczonej współpracy; w stosunku do Ukraińców od uznania i partycypacji do wzmożonych represji; zaś w stosunku do Żydów od faworyzowania w masie do indywidualnych represji i degradacji. Hryciuk zwrócił uwagę także na pozytywne aspekty nowego porządku – jak likwidacja bezrobocia i powszechny system opieki zdrowotnej – zaznaczając jednak, że podstawową jego konsekwencją było ustanowienie systemu absolutnej kontroli nad życiem społecznym i jednostką, destrukcja tradycji i systemów wartości wzmacniana przez zagrożenie represjami. Żywą dyskusję wzbudził referat *Modelowanie konfliktów polsko-rosyjskich w stosunkach dyplomatycznych pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a ZSRR w latach 20. i 30. XX wieku* **dr. Oleksandra Gisema**, który w kontrowersyjny sposób przedstawił swój punkt widzenia na powody zadrażeń narodowościowych, a także ich odbiór w obu krajach i na forum międzynarodowym, oraz wpływ „wielkiej polityki” na życie codzienne mieszkańców (zwłaszcza regionów przygranicznych). W tym kontekście interesujący jest przykład aktywności radzieckiej na Kresach Wschodnich, gdzie propaganda miała posługiwać się wyłącznie hasłami ukraińskiego nacjonalizmu, podsycając tym samym konflikt narodowościowy, nie eksponując przy tym propagandy komunistycznej. **Dr Viktoriya Shibel** w referacie *Sowiecka polityka a kwestia żydowska na Zachodniej Ukrainie po wybuchu drugiej wojny światowej* ukazała złożoność tego zagadnienia, szczególnie w kontekście pokutujących stereotypowych poglądów o wyłącznie żydowskiej partycypacji w nowej władzy i jej aparacie przymusu. Autorka zwróciła uwagę na rozmiar represji, które dotyczyły ludność żydowską, a także spustoszenia w życiu religijnym i społecznym oraz rozpad tradycyjnej rodziny, powodowane przez wprowadzany system radziecki.

Kolejną sesję rozpoczął **dr Ivan Monolatiy** referatem nt. *Stosunki międzyetniczne w Kołomyi w okresie pierwszej okupacji sowieckiej (1939-1941). Przykłady i konsekwencje wzajemnej koegzystencji Polaków, Ukraińców, Żydów, Niemców na Pokuciu*. Korespondując z tezami Grzegorza Hryciuka, autor ukazując ten wielonarodowy organizm poddany sowietyzacji, zwrócił szczególną uwagę na wielotorowość działań władz radzieckich, a także ich zmienność w czasie. Podczas gdy wielu Żydów znalazło się w szeregach szeroko pojętego aparatu sowieckiego (na różnych stanowiskach, także kierowniczych), Ukraińcy nadal postrzegali ich jako przychylnych raczej Polakom, tęskniących za starym (tj. sprzed 17 września 1939 roku) porządkiem, a nawet demonstracyjnie posługujących się językiem polskim. Co ciekawe, Polacy mieli zdanie zgoła odmienne, przypisując ludności żydowskiej sprzyjanie nowej władzy i Ukraińcom. **Dr hab. Grzegorz Motyka** w swoim wystąpieniu eksplorował obszary wyjątkowo trudne

i drażliwe, zwłaszcza we wzajemnych polsko-ukraińskich stosunkach. Referat nt. *Powstawa OUN względem Polaków i Żydów na Zachodniej Ukrainie (polskich Kresach Wschodnich) 1939-1941* wywołał żywą dyskusję, która toczyła się także w kuluarach. Motyka wykazał, że twierdzenie, iż od początku, a na pewno po wejściu wojsk radzieckich na tereny Małopolski Wschodniej, ukraińscy nacjonałiści mieli przygotowany plan wymordowania lub wygnania zeń Polaków, jest nieuprawnioną ekstrapolacją sytuacji późniejszej, zwłaszcza po „wydarzeniach na Wołyniu”. W istocie w OUN ścierały się różne trendy, z eksterminacyjnym włącznie. Referent wskazał na odmienny stosunek do „problemu żydowskiego”, który miał być rozwiązany drogą asymilacji, warunkowanej jednak bezdyskusyjnym podporządkowaniem się przyszłemu państwu ukraińskiemu. W tej części wystąpienia Motyka korespondował z tezami referatu swojego poprzednika, wskazując, iż w kręgach ukraińskich nacjonalistów dominowało jednak postrzeganie Żydów jako sprzyjających Polakom. Podczas okupacji sowieckiej OUN koncentrowała się na walce z systemem. W owym czasie w ruchu zachodzi zmiana: pozostałe grupy narodowościowe mają akceptować dążenia ukraińskie lub będą bezlitośnie zwalczane, na równi z okupantem.

Z kolei **dr Bogusław Gogol** zaprezentował referat dotyczący grupy, która z nastaniem nowego reżimu powinna skorzystać najwięcej. W pracy *Polscy komuniści we Lwowie - postawy i dylematy. Grupa redaktorów „Czerwonego Sztandaru” 1939-1941* zaprezentował zespół redakcyjny, z którego wiele nazwisk to znane powojenne tuż pisarstwa i publicystyki – Jerzy Borejsza, Julia Brystygierowa, Zofia Dzierżyńska, Feliks Kon, Julian Strykowski, Jerzy Putrament. Jak zauważył, większość z nich pracowała w „Czerwonym Sztandarze” ze względów ideowych, wierząc w swoją misję. Dziennik ten, nawiązując do tradycji organu prasowego SDKPiL oraz późniejszego naczelnego organu KPP, mimo pozornego zachowania polskiego charakteru, pozostawał jednak tubą propagandową władzy sowieckiej. Paradoksalne – jak zauważył autor – było to, że im więcej pojawiało się w nim polskiej problematyki, tym bardziej było to spojrzenie wypaczone i zsowietyzowane.

W kolejnej sesji **dr Igor Szczupak** w referacie *Od „depolonizacji” i „ukrainizacji” do „sowietywacji” systemu edukacyjnego na Ukrainie Zachodniej pod okupacją sowiecką 1939-1941* skupił się na procesie oraz dynamice zmian zachodzących w systemie szkolnym i założeniach wychowawczych. Zaznaczył, że w programach szkolnych i polityce edukacyjnej szczególny nacisk kładziono na kształtowanie nowej mentalności. Do pozytywów zaliczył upowszechnienie szkolnictwa na każdym poziomie oraz zwiększenie dostępności edukacji (zwłaszcza na poziomie wyższym dla Żydów). W kształceniu akademickim akcent kładziono na kadry naukowo-techniczne. Jak wynika z przedstawionych badań, niemal 80 proc. uczniów i studentów otrzymywało wówczas rozmaite stypendia i zasiłki. Konsekwencją sowietywacji systemu edukacyjnego była jednak postępująca uniformizacja, ideologizacja oraz laicyzacja. Tradycje narodowe i religijne były sekowane, usuwane z programów nauczania i podręczników. Tematykę podjętą przez Grzegorza Gogola kontynuowała **dr Agnieszka Cieślíkowa** w referacie *Polska, ukraińska i żydowska prasa we Lwowie pod okupacją sowiecką, 1939-1941*, która podkreśliła służebną wobec nowego systemu rolę prasy. Zarówno w prasie codziennej ukazującej się w językach narodowych, jak i publikacjach perio-

dycznych, naczelną linią była prezentacja dokonań sowieckich. Zdaniem referentki na podkreślenie zasługuje jednak wyraźne rozróżnienie w polityce radzieckiej wobec poszczególnych tytułów. Podczas gdy w języku polskim ukazywał się tylko „Czerwony Sztandar” (w ograniczonym nakładzie) oraz osiem numerów „Młodzieży Stalinowskiej”, po ukraińsku regularnie publikowano „Wilną Ukrainę” oraz „Lenińską Młodzież”. W języku żydowskim, i to dosyć późno, bo w 1941 roku, ukazało się tylko dziewięć numerów „Di rotter stern”. Zarówno nakłady, jak i sytuacja redakcji prasy ukraińskiej była nieporównanie lepsza. Także prasie ukraińskiej cenzura sowiecka zezwalała na znaczącą swobodę w akcentowaniu nastrojów antypolskich. Zbiorowym wrogiem byli polscy osadnicy oraz szlachta i burżuazja.

19 czerwca poranną sesję otworzył referat **dr. Zahhny Kovba** *Życie religijne w Galicji Wschodniej, 1939-1941*. Autorka, skupiając się na analizie dyskursów w zapisach osobistych oraz oficjalnej dokumentacji, wyodrębniła dwa aspekty zagadnienia. Opisuując religijność prywatną, stwierdziła, że podobnie jak przed rokiem 1939, religia i religijność w znaczącym stopniu wyznaczała ramy funkcjonowania. Zmieniły się jej formy zewnętrzne, co wynikało z polityki prowadzonej przez nowy reżim. Jej zdaniem, rozmaite formy ukrytych represji, jak podatki nakładane na świątynie, ateizacja na poziomie szkoły, przyznawanie gorszych miejsc pracy osobom jawnie deklaruującym swoją religijność miały wywierać degradujący wpływ na zorganizowane życie religijne. Stratyfikując owe represje, Kovba wskazała, że największe skutki wywarły one na Żydach, następnie na polskich katolikach, najmniejsze zaś na Ukraińcach. Jako ciekawostkę odnotowała próby społeczności żydowskiej domagania się praw do praktyk religijnych w oparciu o radziecką konstytucję, a także akty osobistego protestu – jak chociażby odmowa pisania w sobotę, motywowana silnymi bólami ręki. Autorka zwróciła także uwagę na wysiłki metropolity Andrzeja Szeptyckiego, zmierzające do stawienia oporu fali ateizacji społeczeństwa i dehumanizacji nauczania w szkołach. Ta postać była także tematem kolejnego wystąpienia **prof. Rudolfa Myrskiego**, który w referacie zatytułowanym *Stosunki religijne na Ukrainie Zachodniej (1939-1941): Metropolita Andrzej Szeptycki w świetle stosunków ukraińsko-żydowsko-polskich*, zaprezentował zarówno jego sylwetkę, jak i działalność. Autor wskazywał na wysiłki metropolity skupione na walce z postępującą laicyzacją, a jednocześnie podkreślał wyważony sposób ich prowadzenia. **Dr hab. Grzegorz Mazur** zaprezentował referat *Kolaboracja, opór, adaptacja. Polacy, Ukraińcy i Żydzi na Ukrainie Zachodniej (polskich Kresach Wschodnich) wobec okupacji sowieckiej, 1939-1941*. Opisał w nim postawy, jakie poszczególne grupy społeczne i narodowościowe przyjmowały wobec wkraczających Sowietów i wprowadzanego przez nich porządku. Mazur podkreślił, że trudno naszkicować jeden wzór postępowania, choć można zarysować pewne typy postaw, które zależały jednak od indywidualnych wyborów i sytuacji. Poza determinującymi owe postawy czynnikami narodowymi czy religijnymi, niezwykle ważne były osobiste przekonania oraz położenie ekonomiczne i społeczne. W ostatnim przed przerwą wystąpieniu **pt. Kryzys „małego patriotyzmu” jako czynnik zmiany stosunków narodowościowych na Ukrainie Zachodniej na przełomie lat 1930. i 1940.** **dr Maksym Gon** zaprezentował kontrowersyjną definicję „małego patriotyzmu” jako stawiania na pierwszym miejscu dobra kraju, w którym się mieszka (niezależnie od narodowości czy wyznania),

w odróżnieniu od „wielkiego patriotyzmu” – „transpaństwowych korporatyzmów narodowych” – gdzie celem nadrzędnym jest dobro własnej grupy narodowościowej. Referent wykazywał, że zamieszkujący Kresy Wschodnie Żydzi i Ukraińcy wykazywali zarówno daleko posunięty „mały patriotyzm”, jak i rozwiniętą „świadomość ponadetniczną”. Jako przykłady ilustrujące swoją tezę podał gotowość do walki w obronie Rzeczypospolitej w szeregach armii polskiej, subskrybowanie pożyczki FON czy masowe zgłaszanie się żydowskich i ukraińskich ochotników do biur mobilizacyjnych w sierpniu 1939 r. Załamanie się państwa polskiego (na marginesie warto dodać, że charakteryzowanego przez referenta jako egzemplum bezprzykładnego antysemityzmu państwowego), wkroczenie Sowietów i okres ich rządów wywołało kryzys opisywanego „małego patriotyzmu” i przyjęcie przez poszczególne grupy narodowościowe pozycji od akceptacji i partycypacji (głównie Żydzi) przez neutralność (Ukraińcy) do negacji (Polacy).

Drugą sesję przedpołudniową otworzył **prof. Aharon Weiss** referatem *Znaczące zmiany w życiu społecznym i politycznym społeczności żydowskiej na Ukrainie Zachodniej pod okupacją sowiecką, 1939-1941*. Podkreślił w nim, że okres sowieckiej okupacji należy rozpatrywać jako swoisty ciąg wydarzeń, który doprowadził do Zagłady. Dla społeczności żydowskiej był to przełom, stanowiący zapaść i znaczące przewartościowanie dotychczasowego sposobu funkcjonowania. Ruinie uległy zarówno gospodarcze podstawy bytu, jak i dotychczasowy porządek społeczny, wyznaczany ramami instytucji religijnych, edukacyjnych, społecznych, kulturalnych i politycznych. System radziecki opanował niemal każdy aspekt życia społecznego i prywatnego jednostki. Prof. Weiss wyróżnił trzy enklawy, które w początkowym okresie pozwalały, choć w minimalnym stopniu, na zachowywanie własnej tożsamości i odrębności. Były to synagoga (nadzorowana, infiltrowana i obłożona ogromnymi podatkami); szkoła żydowska (stopniowo ograniczana, poddawana sowietyzacji, wreszcie zlikwidowana w połowie 1940 roku jako organ syjonistyczno-nacjonalistyczno-burżuazyjny) oraz życie kulturalne (także indoktrynowane, choć poddawane najmniejszym naciskom). Wszystkie te aspekty sprawiły, że w okres nadchodzącej okupacji niemieckiej społeczność żydowska wchodziła znacznie osłabiona, zarówno ekonomicznie, jak i duchowo. W ostatnim wystąpieniu plenarnym **dr Volodymyr Liubchenko** w referacie *Wschodni Ukraińcy o życiu codziennym i relacjach etnicznych w sowieckim Przemyślu* zaprezentował obraz wyłaniający się z analizy zapisów osobistych oraz wywiadów. Niezmiernie ciekawym zabiegiem była próba ilustrowania przebiegu zdarzeń historycznych doświadczeniami zapisanymi w relacjach i wyłaniającymi się ze wspomnień Ukraińców mieszkających ówczesnie w Przemyślu. Referent podkreślił, że mimo niedoskonałości metodologicznej narzędzi wykorzystywanych do pracy nad tak specyficznymi źródłami, ich analiza pozwala na wgląd w obraz niedostępny historykowi pracującemu z tradycyjnymi dokumentami. Udało mu się bowiem wychwycić całą złożoność stosunków narodowościowych, obserwując je także poprzez pryzmat doświadczeń codziennych, skomplikowanych relacji rodzinnych i towarzyskich.

Drażliwym zagadnieniem w historiografii omawianego okresu poświęcona była sesja zatytułowana *Ukraińsko-polsko-żydowskie punkty widzenia na problemy historiograficzne: typologia, toponimia i „trudne” pytania*. Prowadzący spotkanie **Jakub Pete-**

lewicz przywołał podwójną trudność pojawiającą się już w tytule konferencji – w zdefiniowaniu obszaru, o którym mowa (Kresy Wschodnie, Małopolska Wschodnia, Ukraina Zachodnia), oraz okresu 1939–1941 (pierwsza okupacja sowiecka, rządy sowieckie). Wskazał także na trudności w określeniu się, a co za tym idzie jasnym kategoryzowaniu poszczególnych grup narodowościowych wobec władzy sowieckiej. Taka trudność implikuje bowiem także problemy w stosowaniu definicji kolaboracji, oporu, oportunisty czy serwilizmu wobec nowego reżimu. Występujący kolejno paneliści wprowadzili do dyskusji kolejne palące i trudne tematy. **Andrzej Żbikowski** wskazał problemy, pokutujące w historiografii, które pojawiały się także w szczegółowych rozważaniach w czasie konferencji. Przywołał pojawiającą się wielokrotnie w wystąpieniach ambiwalencję między kolaboracją a oporem. Zadał także pytanie o tradycję antysemityzmu i różne jego wymiary (tradycyjny religijny, nowożytny nacjonalistyczny, eliminacyjny) w ujęciu polskim, ukraińskim, sowieckim. Jako asumpt do dalszej dyskusji wskazał także na konieczność wykonania historycznego bilansu pogromów, które nastąpiły po ustąpieniu przed Niemcami Armii Sowieckiej, a będącego bezpośrednim następstwem okresu 1939–1941. **Aharon Weiss**, nawiązując do wypowiedzi Andrzeja Żbikowskiego, wskazał na trudności interpretacyjne oraz definicyjne, jakie wynikają zarówno z doświadczeń, jak i odmiennego punktu oglądu historii. Zauważył jednak, że to właśnie wspólne doświadczenie może być punktem wyjścia dla prób uzgadniania lub choćby zbliżania stanowisk – w istocie bowiem nazwanie obszaru Zachodnią Ukrainą czy Małopolską Wschodnią, po odrzuceniu emocji, wskazuje tylko obszar badawczy, a nie definiuje metodologii czy podstaw źródłowych. Prof. Weiss zauważył, że w historiografii izraelskiej często okupacja sowiecka określana jest mianem „okresu w nawiasach” – czasu między antysemicką Polską a Zagładą. Odrzucając taki pogląd argumentował, że należy go rozpatrywać w ciągłości, gdyż tylko takie spojrzenie pozwala zrozumieć wydarzenia po 1941 roku. Analizując izraelską historiografię zauważył także, że wszystkie problemy badawcze – nawet w okresie rządów sowieckich – są przedstawiane z pozycji ofiary uwikłanej pomiędzy trzy żywioły – polski, ukraiński i radziecki. **Prof. Myroslav Marynovych**, kontynuując wątek historiograficzny zapoczątkowany przez prof. Weiss, zauważył znaczącą trudność w zdefiniowaniu historiografii narodowej, zwłaszcza wobec kwestii Zachodniej Ukrainy, a szczególnie okresu rządów sowieckich i późniejszej okupacji niemieckiej. Według niego należy raczej mówić o różnych nurtach i szkołach historiograficznych, które w odmienny sposób podchodzą do owego zagadnienia. W odniesieniu do diskutowanego tematu łatwiej byłoby wyodrębnić obszar specyficznej historiografii galicyjskiej, uwikłanej pomiędzy historiografię polską i rosyjską, i pokutujące zapożyczenia pozostawione przez historiografię sowiecką. Wracając do prezentacji katalogu trudnych, pytań podniósł kwestię postrzegania przez historiografię roli ukraińskich nacjonalistów w procesie walki o niepodległość Ukrainy, a także w kontekście stosunku do Polaków i Żydów. Kolejnym problemem, na który zwrócił uwagę, było bliskie poprzedniemu prezentowanie przez większość polskiej historiografii oddziałów UPA przez pryzmat komunistycznej propagandy, przydającej im zazwyczaj przydomek band. Mając na względzie postulat obiektywizmu i wzajemności zauważył jednak, że ten sam wzorzec, ulegając podobnym zapożyczeniom, stosowali także historycy ukraińscy w odniesieniu do AK. Wystąpieniom

panelistów towarzyszyła żywiłowa dyskusja. Ważny spór wywołały próby odpowiedzi na pytania o utożsamianie się poszczególnych grup narodowościowych czy społecznych z nowym reżimem, a co za tym idzie o charakter kolaboracji oraz oporu. Gorąco dyskutowano także zagadnienie periodyzacji. Rzucona z sali prowokacyjna propozycja, aby idąc tropem numerowania okupacji (pierwsza okupacja sowiecka, okupacja niemiecka, druga okupacja sowiecka) dodać do niej także okres okupacji polskiej ziem Zachodniej Ukrainy (sprzed 1939 roku), została natychmiast odrzucona. Zebrani doszli także do wspólnej konstatacji, że okres okupacji sowieckiej przyniósł liczne przewartościowania i polaryzację społeczeństwa, które to czynniki miały ważny wpływ na wydarzenia, które przyniosła ze sobą inwazja niemiecka na ZSRR i późniejsza okupacja.

W sesji podsumowującej konferencję głos zabrali organizatorzy, dziękując zebranych za liczne przybycie i aktywne uczestnictwo. **Prof. Myroslav Marynovych** stwierdził, że obok niezaprzecznego dorobku naukowego, przyniosła także trudny do przecenienia efekt w postaci spotkania ze sobą środowisk naukowych oraz zderzenia różnych punktów widzenia. Podkreślił istotę podejmowania ważnych i trudnych, niekiedy nawet zapalnych tematów, które w gronie naukowców mogą i powinny być dyskutowane rzeczowo. Jako przykład podał podnoszone kwestie kolaboracji z okupantem, antysemityzmu czy wzajemnej wrogości Polaków i Ukraińców. Podsumowując obrady konferencji **prof. Grzegorz Mazur** podkreślił niezwykle ważną wagę spotkania naukowców reprezentujących różne centra naukowe z Polski i Ukrainy. Wskazał również na konieczność rozpatrywania podejmowanych zagadnień w szerszej perspektywie – zarówno geograficznej, chociażby w kontekście Zachodniej Białorusi, jak i czasowej. Prof. Mazur wyraził także nadzieję, że dokonania konferencji nie pozostaną tylko w sferze naukowych dywagacji, ale znajdą drogę do szerokiej audiencji. Rozwijając myśl poprzednika **prof. Aharon Weiss** podkreślił wagę prezentacji dorobku konferencji szerokiej publiczności w Polsce, Ukrainie i Izraelu, zwłaszcza zważywszy na głębokie pokłady niechęci i wzajemnych resentymentów, a także wypaczony obraz przeszłości ukształtowany przez lata komunizmu. Apelowal do zebranych, aby w badaniach nie skupiali się tylko nad odtwarzaniu faktów i próbie odpowiedzi na pytanie „co się wydarzyło”, ale także starali się znajdować odpowiedź na pytanie „dlaczego coś się wydarzyło” i „jakie niosło ze sobą implikacje”.

Konferencję zakończyło nieoficjalne robocze śniadanie, podczas którego uczestnicy mieli okazję dyskusowania spornych kwestii, jak również przyszłych projektów. Organizatorzy ogłosili chęć publikacji tekstów wystąpień w specjalnym tomie. Zebrani zgłosili także konieczność opracowania na ich podstawie pomocy edukacyjnych, które mogłyby stanowić pomoc dla nauczycieli. Nieocenionym efektem konferencji jest sieć nawiązanych znajomości, która owocować będzie wzajemną współpracą i pomocą badawczą. Uczestnicy konferencji zgłosili pilną konieczności kontynuowania takich spotkań, czego wymiernym efektem jest projekt organizacji w roku 2008 drugiej edycji konferencji – tym razem poświęconej okresowi niemieckiej okupacji Zachodniej Ukrainy, 1941/45. Konferencja naukowa planowana na wrzesień 2008 roku wzbogacona będzie o elementy edukacyjne.

Jakub Petelewicz